

## सहकार्यात्मक अध्ययनाचा विद्यार्थी-शिक्षकांच्या संपादनावर परिणाम

ज्योत्सना मोहन कांबळे  
टिळक शिक्षण महाविद्यालय, पुणे-३०  
Email - [jotsnasonawane@gmail.com](mailto:jotsnasonawane@gmail.com)

डॉ. कांबळे मोहन सखाराम  
आदर्श बहुव्यापी शिक्षण व संशोधन  
महाविद्यालय पुणे -०४  
Email [drmohankamble@gmail.com](mailto:drmohankamble@gmail.com)

### प्रस्तावना

अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया परिणामकारक होण्यासाठी शिक्षक विविध तंत्रज्ञान, सिद्धांत, उपपत्ती यांचा अवलंब अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत करण्यात आला. स्वयं अध्ययन, संगणक सहाय्यीत अनुदेशन, प्रभुत्व अध्ययन व अशा प्रकारच्या विविध तंत्राचाही स्वीकार करण्यात आला. अशाच प्रकारे अलिकडच्या काळात उदयास आलेल्या अध्ययन संदर्भातील नवीन प्रवाह म्हणजे सहकारशील अध्ययन होय.

सामाईक ध्येय संपादन करण्यासाठी लहान गटाला एकत्र कार्य करताना प्ररीत करण्याची पद्धतशीर कार्यनिती म्हणजे सहाकार्यात्मक अध्ययन होय.

वर्गामध्ये कोणताही दडपणाशिवाय विद्यार्थ्यांचे कसे अध्ययन करणार हे पाहणे 'राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा २००५' चा मुख्य विषय आहे. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाच्या २०१० सालच्या विशेषतः विज्ञान विषयाच्या पाठयक्रमामध्ये मुलांच्या शोधकवृत्तीला चालना मिळेल अशा कृतीयुक्त पद्धतीचा पुरस्कार केला आहे, त्यात सहकार्यात्मक अध्ययनावर आधारित कृती व उपक्रमांचा आवर्जून समावेश आहे. पर्यावरणाच्या पाठयपुस्तकामध्येही गटाने करण्याच्या सहकारी कृतीचा समावेश प्रत्यक्ष पाठामध्येच केला आहे. गटकार्याद्वारे अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया घडावी हा त्यामागील मुख्य हेतू आहे. सहकारी गटकार्याची अंमलबजावणी करण्यात शाळा महाविद्यालयांनी पुढाकार घ्यायला हवा

### गरज

१. पूर्वज्ञान व नवीन ज्ञानाची सांगड योग्य पद्धतीने घातली जाते.
२. विद्यार्थी-शिक्षकांचा आत्मविश्वास आपले विचार मांडतात.
३. प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे अध्ययन घडून येण्यास मदत होते.
४. संपादनात सुधारणा होते.
५. विद्यार्थी-शिक्षकांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा विकास होतो.

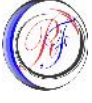
### महत्त्व

१. सहकार्यात्मक अध्ययनाचा विद्यार्थी-शिक्षकांच्या संपादनात सुधारणा होते.
२. सहकार्यात्मक अध्ययनाने विद्यार्थी-शिक्षकांची क्रियाशीलता वाढते.
३. सहकार्यात्मक अध्ययनाचा विद्यार्थी-शिक्षकांची स्वयंशोधन व स्वयं अध्ययन करण्यास प्रेरणा मिळते.

सहकार्यात्मक अध्ययनाचा विद्यार्थी-शिक्षक एकमेकांच्या मतांचा आदर करतात

### कार्यात्मक व्याख्या

१. सहकार्यात्मक अध्ययन- विद्यार्थ्यांनी सहकार्याकडून अनुरूप जोडीत किंवा गटात केलेले अध्ययन.



२. **विद्यार्थी-शिक्षक-** पदवी नंतर दिले जाणारे शिक्षक-शिक्षण घेणारे विद्यार्थी.
३. **संपादन-** विद्यार्थ्यांना समुपदेशन या विषयात मिळालेले गुण.
४. **परिणाम-** पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन व सहकार्यात्मक पद्धतीने केलेल्या अध्यापनामुळे विद्यार्थ्यांच्या संपादनाची तुलना.

#### उद्दिष्टे

१. बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयाचे पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन करणे.
२. बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयाचे सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन करणे.
३. पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन व सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापनाच्या परिणामाचा अभ्यास करणे.

#### मर्यादा

संशोधनाचे निष्कर्ष हे प्रतिसादकाने दिलेल्या प्रतिसादावर अवलंबून आहे.

#### परिमर्यादा

१. प्रस्तूत संशोधन हे बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयातील एका घटकापुरतेच मर्यादित आहे.
२. सदर संशोधन हे बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयातील 'समुपदेशन प्रक्रिया' या घटकापुरतेच मर्यादित आहे.
३. सदर संशोधन हे बी.एडू च्या ५० विद्यार्थ्यांपुरते संबंधित आहे.

#### शून्य परिकल्पना

बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयाचे पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन व सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादनात सार्थ फरक पडत नाही.

#### संशोधन परिकल्पना

बी.एडू अभ्यासक्रमातील मार्गदर्शन व समुपदेशन या विषयाचे पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन व सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादनात सार्थ फरक आढळून येईल.

#### संशोधन पद्धती

प्रस्तूत संशोधनासाठी प्रायोगिक संशोधन पद्धती वापर केला आहे.

#### अभिकल्प

सदर संशोधनासाठी समानगट उत्तर चाचणी अभिकल्पाचा वापर केला आहे.

#### नमुना निवड

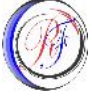
प्रस्तूत संशोधनासाठी नमुना म्हणून टिळक शिक्षण महाविद्यालयातील ५० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली आहे.

#### माहिती संकलनाची साधने

माहिती संकलनासाठी संपादन चाचणीचा वापर करण्यात आला.

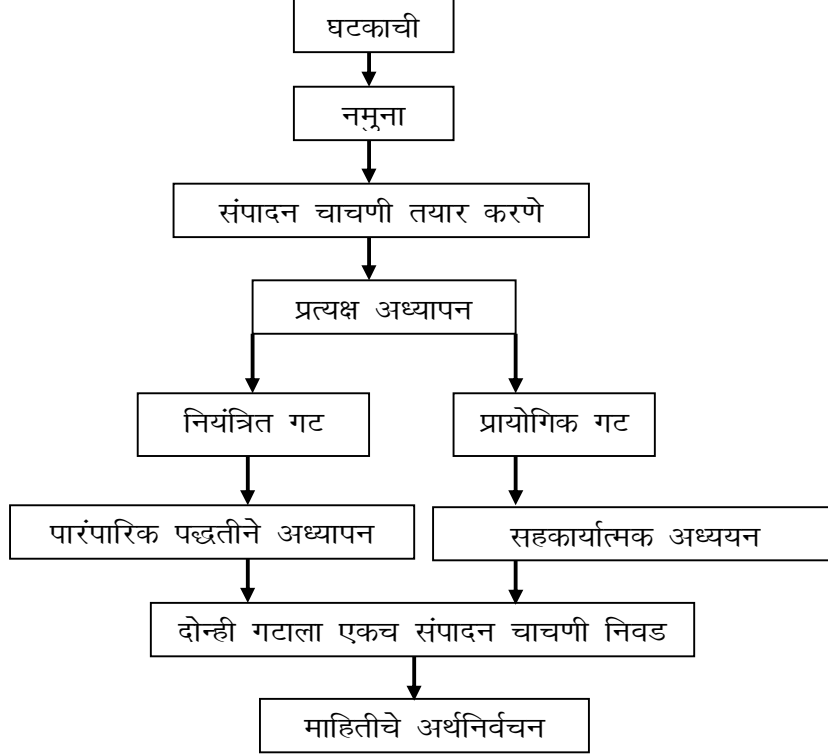
#### संख्याशास्त्रीय साधने

प्रस्तूत संशोधनासाठी मध्यमान या तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे.



### कार्यपद्धती

प्रायोगिक गटामध्ये २५ विद्यार्थी व नियंत्रित गटामध्ये २५ विद्यार्थी अशी विद्यार्थ्यांची दोन गटात विभागणी करण्यात आली. प्रायोगिक गटाला सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन केले व नियंत्रित गटाला पारंपारिक पद्धतीने अध्यापन केले. सहकार्यात्मक अध्ययनासाठी ५ विद्यार्थ्यांचा एक गट याप्रमाणे ५ गट करण्यात आले. त्याप्रत्येक गटाला उपघटक देऊन सहकार्यात्मक अध्ययनाचे कार्य देण्यात आले.

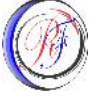


### अर्थनिर्वचन

#### कोष्टक १

अ.न.	तपशील	प्रायोगिक गट	नियंत्रित गट
१	विद्यार्थी संख्या	२५.००	२५.००
२	मध्यामान	१७.२६	१२.३४

१. प्रायोगिक गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादनाचे मध्यमान १६.२६ आहे.
२. नियंत्रित गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादनाचे मध्यमान १२.३४ आहे.
३. प्रायोगिक गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादन हे नियंत्रित गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादना पेक्षा अधिक आहे.



**निरिक्षण-** प्रायोगिक गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादनाचे मध्यमान व नियंत्रित गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादनाचे मध्यमान यामध्ये ४.६२एवढा फरक दिसून आला आहे. म्हणजेच सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादनात वाढ होते.

### निष्कर्ष

१. प्रायोगिक गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादन हे नियंत्रित गटातील विद्यार्थ्यांच्या संपादना पेक्षा अधिक आहे.
२. पारंपारिक पद्धतीने अध्यापनापेक्षा सहकार्यात्मक अध्ययन या पद्धतीने अध्यापन केल्यास विद्यार्थ्यांच्या संपादनावर चांगला परिणाम दिसून आला.
३. पारंपारिक पद्धतीपेक्षा सहकार्यात्मक अध्ययन ही पद्धती प्रभावी आहे.

### संदर्भग्रंथ सूची

१. आगाशे ललिता, (२०१०) 'सहकार्यात्मक अध्ययन: गटअध्यापन', (प्रथमावृत्ती), पुणे विद्यार्थीगृह प्रकाशन, पुणे.
२. चव्हाण किशोर, (२००६) 'विकास आणि अध्ययनाचे मानसशास्त्र', (तृतीयावृत्ती), इनसाईट प्रकाशन नाशिक.
३. मुळे रा.श., उमाटे, वि.तु., (१९८७) 'शैक्षणिक संशोधन पद्धती' (तृतीयावृत्ती), औरंगाबाद, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्माती मंडळ, औरंगाबाद.
४. भिंताडे, वि.रा., (२००४) 'शैक्षणिक संशोधन पद्धती' (प्रथमावृत्ती) पुणे, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे.
५. पंडित बी.बी., (१९८६) 'शिक्षणातील संशोधन अभिकल्प' पुणे, नूतन प्रकाशन, पुणे.
6. Garret ,H. E. (2006) Statistics in Psychology and education cosmo publication for Genesis publication Pvt.Ltd. New Delhi